

SEGVĀRDS, KURU DZEJNIEKI PAŠI NEIZVĒLĒJĀS (PAR DIVIEM JĀŅA IVANOVA SOLODZIESMU TEKSTIEM)

Ventis Zilberts

Anotācija

Raksta uzmanības centrā ir divi Jāņa Ivanova solodziesmu publicējumi 1959. gadā – *Latgales līdumos* un *Manas dzimtenes pusē*¹. Tajos minētais teksta autors A. Eglājs šķietami varētu norādīt uz komponista novadnieku, Latgales dzejnieku Augustu Eglāju. Taču dziļāka izpēte ļauj secināt, ka aiz šī segvārda paslēpti divi citi dzejnieki – trimdā dzīvojošie Andrejs Eglītis un Kārlis Baltpurviņš, kas atstāja Latviju Otrā pasaules kara beigās, īsi pirms atkārtotās padomju okupācijas. Padomju periodā dziesmu publikācija, minot viņu vārdus, nebūtu bijusi iespējama. Raksts ir liecība par to, ar kādiem līdzekļiem padomju laika mūziķi un mūzikas izdevēji centās izvairīties no neoficiālās ideoloģiskās cenzūras.

Atslēgvārdi: padomju cenzūra, latvieši trimdā, Andrejs Eglītis, Kārlis Baltpurviņš

Abstract

The article *The Pseudonym Not Chosen by the Poets Themselves (Regarding the Lyrics for Two Solo Songs by Jānis Ivanovs)* focuses on the publication of Ivanovs' songs for voice and piano from 1959, *Latgales līdumos* (On the Plains of Latgale) and *Manas dzimtenes pusē* (In My Native Land).² The publication mentions the author of the lyrics as being A. Eglājs, which could seem to indicate Augusts Eglājs, a poet who was, like Ivanovs, from Latgale. However, Ventis Zilberts' research concludes that two different poets are hidden behind this pseudonym: Andrejs Eglītis and Kārlis Baltpurviņš, both of whom fled from Latvia as refugees at the end of the Second World War, shortly before the second Soviet occupation. The publication of songs with these men listed as the authors of the lyrics would not have been possible during the Soviet period in Latvia, as evidenced by the memoirs of musicologist Oļģerts Grāvītis delivered to Zilberts (Grāvītis participated in the editing of the above-mentioned 1959 publication). The article is a testimony to the means by which Soviet-era musicians and music publishers sought to avoid unofficial ideological censorship.

Keywords: Soviet censorship, Latvians in exile, Andrejs Eglītis, Kārlis Baltpurviņš

¹ Jānis Ivanovs. *Dziesmas balsij un klavierēm*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.

² Jānis Ivanovs. *Dziesmas balsij un klavierēm* (Jānis Ivanovs: Songs for Voice and Piano). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.

Dzejnieki un rakstnieki savus pseidonīmus, kā zināms, parasti izvēlas paši, kādreiz arī pēc draugu vai domubiedru ieteikuma. Šis stāstījums ir par citādu izvēli, kuru diktēja laikmets un apstākļi.

Komponista Jāņa Ivanova (1906–1983) daiļradē solodziesmas žanrs aizņem nelielu, bet būtisku vietu – apmēram 25 kompozīcijas. No tām tipogrāfiski iespēstas tikai trīs dziesmas 1959. gadā. Šajā izdevumā divām dziesmām – *Latgales līdumos* un *Manas dzimtenes pusē* – kā teksta autors minēts A. Eglājs.

2016. gadā, kad atzīmējām Jāņa Ivanova 110. gadskārtu, man dažos komponista daiļradei veltītajos koncertos nācās komentēt atskaņojamos darbus, tajā skaitā arī pieminētās solodziesmas. Atcerējos, ka muzikologs Oļģerts Grāvītis kādā sarunā 90. gados minēja interesantu faktu: gatavojot izdošanai Ivanova dziesmu *Latgales līdumos*, viņš teksta īstā autora Andreja Eglīša vietā savulaik norādījis (domājams, saskaņojot to ar komponistu) it kā neitrālu uzvārdu *Eglājs* – lai tālaika cenzūra akceptētu nošu izdošanu. Saprotams, ka Andreja Eglīša vārds 1959. gadā pārsvītrotu ideju izdot kaut vai vienu dziesmu ar viņa dzejas rindām, un nebūtu iedomājams šāds konteksts: Jānis Ivanovs – tolaik Jāzēpa Vītola Latvijas Valsts konservatorijas profesors, Valsts prēmijas laureāts, LPSR Tautas mākslinieks, un Andrejs Eglītis – trimdinieks un, tālaika izpratnē, buržuāziskais nacionālists. Tas, ka minētā izdevuma notis dzejas autora vārda vietā minēts tikai segburts A., varbūt bija vēl viena maza viltībiņa, lai nerastos jēlkādas aizdomas par vārdu patieso autoru. Šis iniciālis vārda vietā un uzvārds *Eglājs*, liekas, maldinājis arī cienījamus muzikologus – tā 2008. gada JVLMA izdotajā rakstu krājumā (*Mūzikas akadēmijas raksti, IV, 74. lpp.*) kā teksta autors šeit nosauktajām dziesmām minēts Augusts Eglājs – acīmredzot domāts Latgales dzejnieks, īstajā vārdā Ciprijans Pokrotniks. Šo pašu vārdu un uzvārdu (Augusts Eglājs) varam lasīt arī dziesmu bibliogrāfiskajā aprakstā Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) e-katalogā.

Uzšķirot Andreja Eglīša Kopoto rakstu VII sējumu, kas izdots 2002. gadā, pārliecinājos vēlreiz, ka 1939. gadā sacerētais un tajā pašā gadā periodikā (laikrakstā *Daugavas Vēstnesis*) un dzejoļu krājumā *Varavīksna* publicētais dzejolis patiešām ir tas, kura rindiņas redzamas Ivanova dziesmā *Latgales līdumos* – tā tapusi 1940. gadā.

ANDREJS EGLĪTIS.

Latgale

Latgales līdumos,
Lini jau poguļo.
Zilganie ezeri
Mūžību spoguļo.
Iesārtos kļavgalos
Tīmekļi stīgojas —
Lini un plūcējās
Ezeros līgojas.
Acīm pret ezeriem,
Zālājā noguļos;
Redzu tās dvēseli
Ūdeņu spoguļos:
Lini un plūcējās.
Svētbilde krustceļā.
Padebess kalnā, raug,
Kāpējs jauns pusceļā.
Latgales līdumos,
Lini jau poguļo.
Latgales dvēseli
Ezeri spoguļo.

182

1. attēls. Andreja Eglīša dzejolis *Latgale* (vēlāk publicēts ar nosaukumu *Latgalē*), Jāņa Ivanova solodziesmas *Latgales līdumos* tekstuālais pamats: pirmiespiedums laikrakstā *Daugavas Vēstnesis* 1939. gada 22. septembrī

Padomju laika publikācijās rakstot par šo dziesmu, autoriem droši vien vajadzēja visādi izlocīties, lai, pasarg' Dievs, nebūtu jāmin ļoti nevēlamā Andreja Eglīša vārds, Tā, piemēram, 1956. gada žurnāla *Karogs* 10. numurā (124. lpp.) muzikologs Artūrs Verners komponista Jāņa Ivanova 50. jubilejas reizē, apcerot viņa daiļradi, min, citēju: “[..] atzīmējamās dziesmas *Zeme, zeme, Daugaviņa* ar J. Raiņa tekstu un *Latgales līdumos* ar K. Skalbes tekstu.” Savukārt 1974. gada 31. maijā Z. Vilka parakstītā recenzijā (sakarā ar Jāņa Ivanova iemīļotā dziedoņa Tāļa Maģisa 70 gadu jubilejas koncertu) laikrakstā *Cīņa* sastopama vēl viena nepareizība, varbūt apzināta – lūk, fragments: “Jubilejas koncertu sāka jubilārs ar sava novadnieka J. Ivanova dziesmu *Latgales līdumos*, kurai teksts paša sacerēts.”

Un kā ar otru tekstu, dziesmu *Manas dzimtenes pusē*, kurai notis arī drukāts – A. Eglāja vārdi? Ne Andreja Eglīša, ne arī Augusta Eglāja (pirmā doma – varbūt tomēr?) kopotajos rakstos nav šāda dzejoļa. Atrisinājums bija gluži negaidīts – LNB digitālās bibliotēkas vietnē *periodika.lv* atradu publikāciju laikrakstā *Rīts* (1937. gada 9. septembris). Dzejas autors – Kārlis Baltpurviņš, pēc kara trimdinieks ASV. Dziesmas teksts gandrīz mats matā sakrīt ar iespiestā dzejoļa tekstu – izmainīti vien daži vārdi.

K. Baltpurviņš

Manas dzimtenes pusē

**Manas dzimtenes pusē
Atnāk kad septembris, —
Bagāti dārzi klusē,
Mirdzoši augļi ris . . .**

**Sorit kad eju pie loga,
Izbrīnā stājas skats:
Vecajā kļavā aiz žoga
Apmeties rudens pats.**

**Sārtu un zeltainu vīni
Cirtojas mati tam,
Vasaras maiguma pilni,
Vasaras atvadām.**

**Saulē dārzs domīgi klusē —
Mirdzot tur augļi ris . . .
Ir manas dzimtenes pusē
Septembris atnācis.**

2. attēls. Kārļa Baltpurviņa dzejolis *Manas dzimtenes pusē*, Jāņa Ivanova tāda paša nosaukuma solodziesmas tekstuālais pamats: pirmpublicējums laikrakstā *Rīts* 1937. gada 9. septembrī

Tikai rodas jautājums, kāpēc 1959. gada nošizdevumā arī šai dziesmai kā teksta autors minēts A. Eglājs? Ar Andreju Eglīti taču dzejolim nav nekāda sakara. Mans minējums – iespējams, Oļģerta Grāvīša domu gājiens bija, kā tautā saka: “Pie vienām sāpēm varbūt izies cauri, liksim to pašu.” Runājot par dzejnieku, režisoru un aktieri Kārli Baltpurviņu, jāatzīst, ka noteikti viņš un Jānis Ivanovs bija labi pazīstami – 30. gadu otrajā pusē Ivanovs strādāja par diriģentu Latvijas radiofonā, savukārt Baltpurviņš bija darbinieks radiofona literārajā daļā.

Tā nu iznācis, ka viens pseidonīms jeb, kā teiktu literatūrzinātnieks Ilgonis Bērsons, segburts un segvārds *A. Eglājs* ticis vienlaikus diviem dzejniekiem – Andrejam Eglītim un Kārlim Baltpurviņam, pašiem tos neizvēloties un droši vien nezinot par to (vismaz laikā, kad tika iespiests minētais nošu izdevums – tālajā 1959. gadā).

Nākotnē, veidojot kādu jaunu tipogrāfisku versiju pieminētajām Jāņa Ivanova dziesmām, atdosim godu abiem dzejniekiem, minot autoru īstos vārdus!

Vēl tikai pavisam maza piebilde: iedvesmu šo nelielo vēstījumu uzlikt uz papīra man deva lieliskā segburtu un segvārdu *mednieka* Ilgoņa Bērsona grāmata par tiem³. Tēlaini sakot, piemēriju viņa *mednieka* zābakus – tie derēja, gan jau tos uzvilksu atkal kādu citu reizi.

³ Ilgonis Bērsons, *Segvārdi un segburti: noslēpumi un meklējumi*. 2 sējumi. Rīga: Mansards, 2014.